

УДК 316

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У ГАЛУЗІ ШКІЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ ХХ СТ. – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Гуз А.М., канд.іст.наук, доцент Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

У статі досліджено діяльність центральних органів влади у сфері шкільної правової освіти.

В статье исследовано деятельность центральных органов власти в области школьного правового образования в Украине.

The article is devoted to the results of autor's research on the central authorities activity in the field of school legal education in Ukraine.

Зміни, які сталися у політичному житті СРСР та УРСР у кінці 80-х років ХХ ст. серйозно вплинули на культурно-освітнє життя України. Адже демократизація усього суспільства не оминула і демократизацію освіти.

Проблеми шкільної освіти були активно обговорені на V з'їзді учителів республіки, який відбувся 15-16 травня 1987 року. Вони були пов'язані з недоліками у стилі роботи органів освіти, інерцією і консерватизмом у їх роботі; відсутністю творчого підходу у навчанні; слабким поширенням новаторських педагогічних технологій; недостатньою фаховою підготовкою працівників освіти тощо[1, с. 11-12].

Разом з будівництвом нової, незалежної української держави постали проблеми розбудови її освітньої галузі, адже у спадок було отримано стару радянську систему освіти. Саме нова система освіти мала забезпечити підготовку молодих громадян України в загальноосвітніх навчальних закладах на нових принципах.

Потреба реформування шкільної освіти у державі була відчутною ще до проголошення незалежності. Цього вимагали зміни, які сталися в СРСР після проголошення курсу держави на "перебудову" та Декларація про державний суверенітет республіки[2, с. 3–8].

У 1988 р. Інститутом держави та права АН УРСР і Міністерством юстиції УРСР було проведено соціологічне опитування стану правового виховання та правової освіти в УРСР[3, арк. 8–13]. У цьому опитуванні брали участь учні та студенти провідних ВНЗ України, загалом 1,5 тис. чол. Думку, що правова освіта необхідна у їх житті, висловили 45 % опитуваних, 69 % опитаних керівників навчальних закладів відповіли, що рівень знань їх студентів із правознавства був зовсім недостатній[там само, арк. 10]. Вивчення навчального курсу "Основи радянського права" визнали цікавим предметом 51,8 % студентів та учнів. При цьому 35,7 % студентів й учнів вважали цей курс основним за значенням предметів і лише 9 % оцінили його як нецікавий предмет. Однак, незважаючи на

ці оптимістичні цифри, 80 % опитаних студентів та учнів були незадоволені рівнем викладання предмета[там само, арк. 11].

Незадовільне ставлення такої великої кількості опитаних до якості викладання правознавства у школах, ПТУ й інститутах було викликане насамперед кадровою проблемою, тобто підготовкою викладачів правознавства (більшість їх не мали юридичної освіти і достатнього досвіду викладання правових дисциплін) та відсутністю гарних підручників і навчальних посібників з курсу правознавства[там само, спр. 1352, арк. 12–13].

Одразу зазначимо, що координацію шкільної правової освіти у кінці 80-х рр. ХХ ст. здійснювало Міністерство народної освіти та Міністерство юстиції[там само, спр. 1353, арк. 16–18, 34–39]. Профільне Міністерство слідкувало за програмами та якістю навчання, а Міністерство юстиції через юридичну методичну раду здійснювало координаційну методичну роботу щодо юридичного всеобучу у республіці[там само, спр. 1354, арк. 1–9]. Мета цього заходу полягала у вивченні права у навчальних закладах, системі підготовки та підвищення кваліфікації кадрів тощо[там само, спр. 1353, арк. 4–9]. Постановою Ради Міністрів УРСР від 29 червня 1990 р. № 143 "Про заходи щодо організації юридичного всеобучу в УРСР" було введено у дію Програму юридичного всеобучу в УРСР[4, арк. 35]. Цим нормативним документом організацію юридичного всеобучу було покладено на виконкомі місцевих Рад народних депутатів,

міністерства і відомства. Було також запроваджено залежно від вікових категорій осіб, які навчалися, різноманітні форми юридичного всеобучу. Так, зокрема для учнів і студентів пропонувалося вивчення правових дисциплін у загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, а також позакласне, позааудиторне правове виховання, участь в олімпіадах правових знань[5, арк. 225].

Крім цього, програмою юридичного всеобучу передбачалася організація системи перепідготовки і підвищення кваліфікації викладачів правових дисциплін неюридичних навчальних закладів. Також рекомендувалося проаналізувати наявність, визначити реальну потребу і забезпечити підготовку необхідної кількості викладачів для загальноосвітньої та професійної шкіл[там само, спр. 1426, арк. 226].

У 1991 р. ще до проголошення незалежності Міністерство внутрішніх справ, Міністерство народної освіти, Держкомітет у справах молоді та спорту, Мінюст України, Мінкультури, Мінохорони здоров'я, Мінпраці Кабінетом Міністрів було розроблено і затверджено "Міжвідомчу програму правового і морального виховання підлітків на 1991–1992 роки"[там само, спр. 2594, арк. 1]. Цим документом визначалася необхідність удосконалення правового виховання дітей і підлітків. У контексті цього рекомендовано було вдосконалити форми правової роботи шкільних колективів з неблагонадійними підлітками та сім'ями. Крім того, пропонувалося узагальнити досвід правового

всеобучу в країні і кращі його форми та методи реалізовувати в республіці. Цим же документом передбачено розробку концепції та програми правового навчання і виховання в дошкільних установах, загальноосвітніх школах, ПТУ, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах [там само, арк. 2–4]. Для навчального процесу пропонувалося розробити тематику з проблем правового виховання та методичні матеріали для правового навчання і виховання у старших групах дошкільних установ і молодших класах загальноосвітніх шкіл [там само, арк 6].

Варто зазначити, що ці пропонувані заходи правової освіти у більшій мірі гарними лишалися на папері. Їх реалізація у практичному житті середньої школи, установ, організацій часто проводилася формально, аби відрепортувати чи поставити "галочку" про проведення. На отримання ґрунтовних правових знань навряд чи можна було сподіватися.

В Україні, починаючи з 1991 р., розпочалася робота над створенням нової концепції освіти, зокрема і правової, оскільки у суспільстві відбулися кардинальні зміни соціально-економічних і політичних відносин. З огляду на принципи, які були закладені у Законі Української РСР "Про освіту" [6, Ст. 451], наукових досягнень, практичного досвіду, прогностичних передбачень та наявних невідповідностей між існуючим станом освіти і рівнем, на якому вона мала бути, було розроблено Програму розвитку народної освіти Української РСР на перехідний період (1991–1995) [7, с. 5-10].

Ця програма визнала тодішній стан освіти в Україні критичним. Звичайно, що освіти того часу бракувало демократизму, гуманізму, національного духу. Криза в освіті посилювалася довгочасним нерозумінням значення освіти, неувагою до її проблем з боку держави і суспільства, зубожінням освітньої сфери внаслідок недостатньої фінансової та матеріально-технічної підтримки. Подальше загострення освітніх проблем сталося через докорінні зміни соціально-економічних і політичних відносин у суспільстві, зокрема оновлення структури влади й управління, бурхливі етнонаціональні процеси, національне відродження.

Ситуація, що склалася в державі, також вимагала перебудови школи, навчальних планів, програм, написання нових підручників. Потребувало серйозного удосконалення навчально-методичне забезпечення педагогічного процесу. Основними його недоліками були безальтернативність, слабка орієнтація на задоволення індивідуальних запитів, інтересів і нахилів учнів. Кризовий стан у поліграфічній галузі згубно позначився на випуску програм, підручників, навчальних і методичних посібників, особливо варіантних.

У державі чимало уваги розпочали приділяти перебудові шкільної освіти в середині 90-х рр. XX ст. Верховна Рада України, Комісія Верховної Ради України з питань науки й освіти, Президент України, Кабінет Міністрів і профільне Міністерство освіти України, Міністерство юстиції України визначали політику у цій галузі. Це здійснювалося відповідно до ст. 4 Закону

України "Про освіту", де було зазначено, що "державна політика у галузі освіти визначається Верховною Радою України відповідно до Конституції України і здійснюється органами державної виконавчої влади й органами місцевого самоврядування"[8, с. 4]. Відповідно до ст. 12 цього Закону одним із головних завдань Міністерства освіти і науки було визначення державної політики в галузі освіти, науки, професійної підготовки кадрів, розробка програм розвитку освіти; міністерства і відомства України, яким підпорядковані заклади освіти, разом з Міністерством освіти і науки брали участь у здійсненні визначеної державної політики[там само, с. 6].

Положення про Міністерство освіти і науки України, затверджене Указом Президента України 7 червня 2000 року, наділяє Міністерство повноваженнями участі у формуванні державної політики у сфері освіти, визначенні перспектив і пріоритетних напрямів розвитку галузі.

На виконання Постанови Верховної Ради України "Про порядок введення в дію Закону України "Про освіту" та з метою забезпечення розвитку освіти як пріоритетного засобу розбудови Української держави Кабінет Міністрів України 3 листопада 1993 р. видав Постанову Про Державну національну програму "Освіта" ("Україна XXI століття")[9, арк. 30–45]. Цим документом були затверджені та схвалені I з'їздом педагогічних працівників України Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття") та заходи щодо її реалізації. На виконання рішень цієї

програми міністерства і відомства, у підпорядкуванні яких були навчальні заклади, місцеві державні адміністрації розробили протягом 1994 р. галузеві та регіональні програми практичної реалізації Державної національної програми "Освіта" ("Україна XXI століття")[там само, спр. 48, арк. 44–47].

З перетворенням України на самостійну, незалежну державу освіта стала власною справою українського народу. Розбудова системи освіти, її докорінне реформування стали основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні.

Учасники парламентських слухань у 1995 р., проаналізувавши стан освіти в Україні, зазначили, що негативні процеси в соціально-економічній сфері, різке падіння виробництва, послаблення контролю з боку владних структур за додержанням вимог Закону Української РСР "Про освіту" призвели до серйозних недоліків в організації діяльності освітньої галузі, обумовили в ній кризові явища[10, Ст. 52].

У цьому ж 1995 р. було видано Указ Президента "Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні", у якому окреслено основні напрями реформування цієї галузі в перехідний період[11, с. 2–8].

На підвищення правосвідомості і правової культури громадян була спрямо-

вана "Програма правової освіти населення України". Згідно з програмою Кабінет Міністрів України зобов'язав "міністерства й інші центральні органи державної виконавчої влади, Уряд Автономної Республіки Крим, облвиконкоми, Київський та Севастопольський міськвиконкоми протягом першого півріччя 1995 р. розробити конкретні заходи, спрямовані на практичну реалізацію програми правової освіти населення України"[12, Ст. 198].

До цього часу правова освіта населення в Україні здійснювалася на підставі Постанови Ради Міністрів Української РСР "Про заходи щодо організації юридичного всеобучу в Українській РСР"[4, арк. 35].

На реалізацію вже нової програми було проведено чимало важливих заходів у цій галузі[12, Ст. 198.]. Зазначимо, що відповідно до цієї Програми, координацію діяльності міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, а також методичне забезпечення щодо правової освіти населення було покладено на Міністерство юстиції.

Питання правової освіти населення на державному рівні у кінці ХХ ст. порушувалося Президентом України. У Посланні Президента до Верховної Ради України у 2000 р. "Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр." зазначалося про необхідність підвищення уваги до правової освіти громадян та правової інформатизації. Передбачалося докласти значних зусиль для активізації роботи у

цьому напрямі у регіонах, у піднесенні ролі міжвідомчих комісій з питань правової освіти та пропаганди[13].

Знаковим державної політики у сфері шкільної правової освіти став 2001 р. У державі стали розуміти необхідність кардинальних реформ у цій галузі, оскільки будувати правову державу без підвищення рівня правової освіти було дуже важко. Саме тому у жовтні 2001 р. було видано Указ Президента України "Про Національну програму правової освіти населення"[14, Ст. 1921]. Мета цього нормативно-правового акта полягала в підвищенні рівня правової освіти населення, створенні належних умов для набуття громадянами правових знань, а також забезпечення їх конституційного права знати свої права й обов'язки.

Це стало можливим завдяки становленню України як демократичної, правової держави, необхідності формування засад громадянського суспільства та підвищення рівня правової культури населення. Крім того, на державному рівні слід було розв'язати проблему правосвідомості населення, подолати правовий нігілізм, задовольнити потреби громадян в одержанні знань про право. Зрозуміло, що все це можна було зробити, насамперед, шляхом удосконалення правової освіти населення та за активної участі вищих органів державної влади.

Завдяки проведеним державою заходам у 2001–2005 рр. було створено необхідні умови для набуття широкими верствами населення правових знань і навичок у їх застосуванні, забезпечено доступ громадян до джерел правової

інформації, а також визначено основні напрями правоосвітньої діяльності та першочергові заходи щодо їх реалізації. Крім цього, було підвищено рівень правової підготовки населення, насамперед, учнівської та студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін і журналістів, що висвітлюють правову тематику [15, с. 129-130].

Разом із цим протягом зазначеного періоду держава сприяла утвердженню гуманістичних правових ідей, загальнолюдських і національних правових цінностей, визнала правову освіту населення одним з основних чинників формування високої правосвідомості та правової культури окремих громадян й усього суспільства.

Держава активно організовувала та здійснювала заходи із правової освіти населення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних і культурних закладів, наукових установ, міжвідомчих координаційно-методичних рад із правової освіти населення, видавництв і видавничих організацій, засобів масової інформації та поєднання комплексу заходів у сфері правової освіти, що здійснюються цими органами, організаціями, закладами й установами.

Державні органи докладали активніших зусиль щодо поєднання правової освіти із загальною середньою, професійно-технічною і вищою освітою. Чи не вперше на цьому етапі шкільна правова освіта стала активно підтримуватися вищими органами влади країни. Підготовка

викладачів правових дисциплін здійснювалася вищими навчальними закладами як за державним замовленням, так і за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб. Значно поліпшено було якість підготовки викладачів правових дисциплін і підвищено ефективність викладання правових дисциплін у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах і закладах післядипломної освіти[там само].

Таким чином, правова освіта населення цього періоду полягала у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального й інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань і навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків. Вона була складовою частиною системи освіти і мала на меті формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів й активної позиції як члена громадянського суспільства.

Досягненням держави цього періоду була спроба концептуально визначити основні напрями правової освіти, починаючи від дошкільних навчальних закладів та завершуючи вищими.

У цей період питаннями шкільної правової освіти стали активно займатися окрім Міністерства освіти і науки України і Міністерство юстиції України, Академія правових наук України, Всеукраїнська міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення[16, с. 128-139].

Разом із цим варто також зазначити, що затверджена Указом Президента України Леоніда Кучми у 2001 р. нова "Національна програма правової освіти населення", за логікою мала б продовжити наявні напрацювання, а не звузити шляхи реалізації правової освіти. Проте всупереч здоровому глузду за "оновленою" програмою правова освіта зводилася до висвітлення правових питань у закладах освіти різних рівнів, це при тому, що на той час були відсутні доступні та цікаві підручники (правознавство дуже відрізняється від інших навчальних дисциплін) та викладачі, які забезпечили б високий рівень викладання[17, с. 2].

Починаючи з 2001–2002 р., в Україні були запроваджені регіональні програми правової освіти населення. З цією метою майже кожна обласна адміністрація на своєму електронному сайті розмістили такі програми. Місцевими органами виконавчої влади було організовано конференції, семінари, симпозіуми з питань підвищення рівня правової культури громадян. У цей самий період було видано багато підручників і посібників з правознавства для загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, популярних юридичних посібників, збірників актів законодавства.

Щорічно, починаючи з 2001 р., Міністерством освіти і науки України проводилися навчально-методичні семінари для викладачів правових дисциплін загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів із залученням науко-

вих працівників і фахівців-практиків у галузі права. Починаючи з 2002–2003 навчального року, Міністерством освіти і науки України та Міністерством юстиції України було розв'язано питання щодо обов'язкового викладання основ правознавства у загальноосвітніх навчальних закладах, починаючи з 9 класу. У цьому ж навчальному році та наступних навчальних роках Міністерство освіти і науки України забезпечило розроблення методик і видання методичних посібників з викладання основ правознавства в 9–12 класах загальноосвітніх навчальних закладів, а також видання навчальних підручників з основ правознавства[14, Ст. 1921.].

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2001 р. № 344 було затверджено "Програму розвитку юридичної освіти на період до 2005 року", реалізацію та координацію якої було покладено на Міністерство освіти і науки України та Міністерство юстиції України[18, Ст. 649].

Цією програмою конкретизувалася державна політика у сфері правової освіти у зв'язку зі змінами у державі, які сталися на рубежі XXI ст. Оскільки становлення української державності, фундаментальне оновлення законодавства, проведення судової реформи, посилення судового захисту прав і свобод громадян, створення соціально-орієнтованої ринкової економіки та необхідність захисту українського підприємництва, боротьба із злочинністю – усе це потребувало кваліфікованого юридичного забезпечення.

Ще однією віхою державної політики у сфері шкільної правової освіти став Указ

Президента України "Про Національну доктрину розвитку освіти", виданий 17 квітня 2002 р. [19, Ст. 860]. Цей нормативно-правовий акт визначив стратегію та основні напрями подальшого розвитку освіти в Україні. Він також гарантував, що держава має забезпечувати екологічну, правову, економічну освіту[там само].

Крім того, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті чітко визначає стратегічні цілі й пріоритетні зони акумуляції зусиль держави на шляху реалізації політики держави в галузі освіти.

У галузі освіти державна політика ґрунтується на стратегічних документах розвитку освіти (програми, доктрини, концепції тощо); конституційних нормах; міжнародних, міждержавних договорах, ратифікованих вищим законодавчим органом; законодавчих актах; указах та розпорядженнях Президента; постановах Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України; наказах, розпорядженнях Міністерства освіти і науки, міністерств і відомств, яким підпорядковані заклади освіти; наказах та розпорядженнях регіональних органів виконавчої влади, які видані в межах їх компетенції[20].

На формування державної освітньої політики впливають зовнішні фактори, що дає змогу враховувати стан, тенденції та перспективи розвитку освіти, потреби суспільства та держави в освіті, розробляти реалістичну освітню політику, яка б була побудована на вітчизняному досвіді з урахуванням досягнень в освітній сфері міжнародного співтовариства[21].

Державна політика в галузі освіти ставить за мету розвиток системи освіти в інтересах формування гармонійно розвинутої, соціально активної, творчої особистості, а також як одного з факторів економічного і соціального прогресу суспільства на основі проголошеного Україною пріоритету освіти[22, с. 6-16]. Реалізація державної освітньої політики покладається на центральний орган державної виконавчої влади (здійснює керівництво освітою), інші міністерства і відомства, яким підпорядковано заклади освіти, Міністерство Автономної Республіки Крим, місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Крім того, освітянська діяльність в Україні регулюється Постановами Верховної Ради України, Указами та розпорядженнями Президента України, Постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, положеннями, наказами і розпорядженнями Міністерства освіти і науки України [23, с. 147].

До цього слід додати, що державна політика України в галузі освіти ґрунтується також на правових актах європейського і світового освітньо-правового простору.

На наш думку, це дає змогу стверджувати, що в Україні не лише сформовано законодавчу та нормативно-правову базу системи освіти, а й створено нову самостійну галузь законодавства – освітянську, яка продовжує розвиватися та вдосконалюватися.

У результаті зміни влади в Україні у 2004 році розпочалися стрімкі зміни в політичному житті країни, які в свою чергу

вплинули на культурно-освітній процес держави. Було видно, що з 90-х років ХХ ст. приймалася низка нормативно-правових актів у галузі освіти, однак результати їх впровадження були дуже незначними.

Реформування в освіті очевидно було пов'язане із новим політичним курсом керівництва держави. Тому міністри освіти і науки України В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко впроваджували у освітній процес країни європейський курс Президента України В. А. Ющенко на приєднання до Болонської декларації.

З метою подальшого розвитку освіти в Україні, її інтеграції в європейський освітній простір, а також створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти, утвердження високого статусу педагогічних працівників у суспільстві 4 липня 2005 року виданий Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні"[24, с. 4-9].

Частина заходів, різноманітних указів, розпоряджень, постанов виконувалися, а частина нереалізовувалася з причин відсутності чіткості і нестабільності в політиці країни та постійній боротьбі за владу.

12 липня 2006 р. на виконання Указу Президента Розпорядженням Кабінету Міністрів України була затверджена "Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки"[25, Ст. 2035]. У ній чітко визначалася державна політика у сфері освіти, зокрема держава стала більше уваги приділяти розширенню обсягів охоплення населення освітою та

інтеграції України в європейський освітній простір.

21 липня 2006 р. Кабінет Міністрів України видав Постанову "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року"[26, Ст. 2132]. У цьому документі ґрунтовно проаналізовано і становище освіти на початку ХХІ ст.

Завершальною, важливою віхою досліджуваної нами проблеми став 2007 р. Адже, відповідно до Закону України від 13 травня 1999 р. № 651 "Про загальну середню освіту", Указу Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 922 "Про Національну програму правової освіти населення", реалізуючи рекомендації Всеукраїнської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення та з метою створення належних умов для набуття громадянами необхідного обсягу правових знань і навичок у їх застосуванні, починаючи з початкової школи, спільним наказом Міністерства освіти і науки України та Міністерства юстиції України від 8 червня 2007 р. № 460/762/7 затверджено склад міжвідомчої робочої групи з розроблення Концепції безперервної правової освіти у системі загальноосвітніх навчальних закладів[27]. Метою діяльності цієї міжвідомчої групи спочатку стало вивчення й аналіз нормативно-правових актів, які визначали обсяг і зміст правової освіти учнів. Потім було проведено експертизу навчальних програм і підручників з усіх предметів у системі загальноосвітніх навчальних закладів на наявність правових питань у їх змісті та

підготовлені відповідні пропозиції щодо внесення відповідних змін. Зазначимо, що до грудня 2007 р. ця група мусила розробити Концепцію безперервної правової освіти у системі загальноосвітніх навчальних закладів.

Проведені державою заходи у сфері освіти вже у 2006–2007 рр. сприяли залученню громадян до національної культури, зміцненню моралі і духовності, формуванню у дітей та молоді національних світоглядних позицій, патріотизму[14].

Таким чином, у перші роки XXI ст. питаннями шкільної правової освіти стали активно займатися, окрім Міністерства освіти і науки України, і Міністерство юстиції України, Академія правових наук України, Всеукраїнська міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення.

Зміна політичної еліти у країні у 2004 році спонукала й зміни у галузі освіти, сприяла приведенню її до Європейських стандартів, намітила шляхи її реформування у відповідності з реаліями сучасного розвитку країни.

Хоча матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів, підвищення ролі педагогічного працівника у суспільстві, зростання його матеріального добробуту новою владою покращити не вдалося. Саме державна політика у цьому напрямі, на наш погляд, потребує більшої уваги і реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Народна освіта УРСР від з'їзду до з'їзду (1977-1987). – К., 1987. – С. 11-12.
2. Декларація про державний суверенітет України: Прийнята Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р.// Нове законодавство України. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 3–8.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 8, оп. 12, спр. 1352, арк. 8–13.
4. ЦДАВО України. – Ф. 8, оп. 15, спр. 1708, арк. 35.
5. ЦДАВО України. – Ф. Р-2, оп. 15, спр. 1426, арк. 225.
6. Закон Української РСР "Про освіту" // Відомості Верховної Ради. – 1991. - № 34. - Ст. 451.
7. Програма розвитку народної освіти Української РСР на перехідний період (1991–1995 рр.) // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти УРСР. - 1991. - № 15–16. - С. 5–10.
8. Закон України "Про освіту" // Законодавство України про освіту : 3б. законів. – К., 2002. – С. 4.
9. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 259, арк. 30–45.
10. Постанова Верховної Ради України від 17 лютого 1995 р. № 72 "Про рекомендації учасників парламентських слухань про стан освіти в Україні" // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Ст. 52.
11. Указ Президента України від 12 вересня 1995 р. № 832 "Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні" // Урядовий кур'єр. – 1995. – 21 верес. – С. 2–8.
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. № 366 "Про Програму правової освіти населення України" // ЗП України. – 1995. – № 8. – Ст. 198.
13. Послання Президента до Верховної Ради України від 23 лютого 2000 року № 276 а "Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр" // ІПС "НАУ", електронна версія 8.4.0.0.
14. Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992 "Про Національну програму правової освіти населення" // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 43. – Ст. 1921.
15. Гуцалова К. М. Міністерство юстиції планує здійснювати законотворчу діяльність та й надалі опікуватися питаннями правової освіти населення // Юридичний журнал. – 2004. – № 6. – С. 129-130.
16. Міністерство юстиції України та його органи: На допомогу вчителю правознавства // Все для вчителя. – 2004. – № 7-8. – С. 128-139.
17. Онопенко В. В. Про правову державу, освіту та правовий нігілізм // Юридична газета. – 2005 – 16 черв. – С. 2.
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2001 р. № 344 "Про затвердження Програми розвитку юридичної освіти на період до 2005 року" // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 15. – Ст. 649.
19. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347 "Про Національну доктрину розвитку освіти" // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 16. – Ст. 860.
20. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту. – К., 2004. – 738 с.

21. Кононенко П. П., Кононенко Т. П. Українська освіта у світовому часопросторі. – К., 2007. – 592 с.
22. Кононенко П. П. Українська освіта: стан, проблеми, перспективи в світі// Українознавство. – 2006. – №1. – С. 6-16.
23. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття/ Авт. кол.: В. М. Литвин (кер), В. П. Андрущенко та ін. – К., 2003. – С. 147.
24. Указ Президента України від 4 липня 2005 року № 1013 Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні// Збірник нормативно-правових документів. За загальною редакцією С. М. Ніколаєнка.-К., 2007. С. 4-9.
25. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 р. № 396-р. "Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки" // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 28. – Ст. 2035.
26. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року" // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 30. – Ст. 2132.
27. Наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства юстиції України від 8 червня 2007 р. № 460/762/7 "Про створення міжвідомчої робочої групи з розроблення Концепції безперервної правової освіти у системі загальноосвітніх навчальних закладів" // ІПС "НАУ", версія 8.4.0.0.